

STRESZCZENIE

Ku Porozumieniu Wielkopiątkowemu. Przemiana teologiczno-religijna protestanckiej strony konfliktu społecznego w Irlandii Północnej

Przedmiotem niniejszej dysertacji jest analiza religijnego tła konfliktu w Irlandii Północnej w drugiej połowie XX wieku. Jej celem była próba znalezienia odpowiedzi na pytanie o powody zmian w poglądach reprezentowanych przez protestancką stronę sporu, dla których punktem odniesienia było podpisanie w dniu 10 kwietnia 1998 r. Porozumienia Wielkopiątkowego stanowiącego przypieczętowanie odnalezienia pokojowego rozwiązania dla skonfliktowanego od wieków społeczeństwa Ulsteru. Siegające wiele stuleci wstecz korzenie tego konfliktu, zwanego erą „Kłopotów” są zdaniem autora zbyt powierzchownie prezentowane w mediach jako konflikt protestancko-katolicki. W pracy zaprezentowano więc najważniejsze wydarzenia w historii Irlandii prowadzące do podziału Wyspy w roku 1922 na Republikę Irlandii i Irlandię Północną, ze szczególnym naciskiem na te, które w ścisłym powiązaniu z wyznawaną formą chrześcijaństwa i w połączeniu z decyzjami ówczesnych władz miały doprowadzić do napiętrzających się na przestrzeni lat nierówności i napięć pomiędzy społecznościami: protestancką i katolicką. To nakładające się na siebie przez wieki różnice w prawach obywatelskich, pojmowaniu tożsamości narodowej i niesprawiedliwość społeczna w połączeniu z tożsamością religijną i, w najlepszym razie, cichym przyzwoleniem władz kościelnych, doprowadziły do tak napiętej sytuacji w północnoirlaźkim społeczeństwie w drugiej połowie XX wieku, że wystarczył zaledwie impuls, by rozpoczął się krwawy konflikt na dużą skalę. Trwające przez trzy dekady starcia, w które były zaangażowane oddziały nacjonalistycznej (katolickiej) IRA, lojalistyczne (protestanckie) organizacje paramilitarne oraz siły armii brytyjskiej, przyniosły przerzążające żniwo ponad 3000 ofiar, głównie wśród ludności cywilnej. Temat konfliktu i przebieg procesu pokojowego pojawia się w wielu opracowaniach naukowych, jednak autor dysertacji koncentruje się na religijnych i teologicznych podstawach postaw reprezentowanych przez główne Kościoły protestanckie i protestanckie środowiska Ulsteru. Unikalnym elementem dla opracowań w języku polskim jest zamieszczony w pracy przegląd zachowań głównych Kościołów protestanckich wobec ludności katolickiej oraz oficjalnych oświadczeń dotyczących zmian wprowadzonych na mocy Porozumienia Wielkopiątkowego i ich ewolucja w

czasie trwającego do dziś procesu pokojowego w Irlandii Północnej. Szczególne miejsce w pracy znalazł Ian Paisley – przywódca duchowny i polityczny - będący najgłośniejszą postacią środowiska ewangelikalnego i najbardziej zaciętym przeciwnikiem Kościoła katolickiego w Ulsterze. W niniejszej dysertacji znalazł się opis głównych założeń Porozumienia z roku 1998 i relacja z procesu wdrażania ich w życie w kolejnych latach po podpisaniu tego aktu. Zamiarem autora było zilustrowanie zmian w postrzeganiu społeczności katolickiej przez protestantów Ulsteru na tle dynamicznych wydarzeń w drugiej połowie XX wieku i obecnie. Poprzez prezentację poszczególnych i głównych dla środowiska Kościołów protestanckich oraz opis ich reakcji na kluczowe dla zaprowadzenia pokoju w kraju rozwiązania z 1998 r. dokonano próby wykazania faktycznej zmiany, która była i jest istotna dla procesu pokojowego w skonfliktowanym na wielu płaszczyznach społeczeństwie Ulsteru.

Struktura rozprawy jest następująca. W pierwszym rozdziale przedstawiono zarys dziejów Irlandii Północnej na tle historii Irlandii. Szczególną uwagę zwrócono na fakty historyczne stojące za pośrednimi i bezpośrednimi przyczynami antagonizmów w społeczeństwie najpierw Irlandii jako kolonii, następnie Irlandii jako części Zjednoczonego Królestwa i wreszcie, po podziale dokonanym w roku 1922, w Republice Irlandii i w nowej formie państwowości w ramach UK – w Irlandii Północnej (Ulsterze). Drugi rozdział pracy zawiera opis konfliktu, który narastał już od samego początku po obu stronach granicy, a miał związek z dysproporcją w liczebności społeczności protestanckiej i katolickiej. W części tej zaprezentowano działalność Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA) – głównego uczestnika i podmiotu odpowiedzialnego za ofiary konfliktu zbrojnego w Ulsterze. Dla uzyskania pełniejszego obrazu wydarzeń opisano również udział terrorystycznych organizacji paramilitarnych o charakterze lojalistycznym (protestanckim). Rozdział drugi zwieńczono kalendarium konfliktu od roku 1963 do czasów współczesnych. Kolejny, trzeci rozdział dysertacji, to opis historii chrześcijaństwa w Ulsterze ze szczególnym uwzględnieniem katolicyzmu i protestantyzmu. W tej części pracy autor dokonał prezentacji początków chrześcijaństwa na Szmaragdowej Wyspie i procesu Reformacji w Irlandii oraz jej skutków dla obu grup wyznaniowych. Zajął się także analizą historycznych przyczyn wrogiego wzajemnego postrzegania się społeczności katolickiej i protestanckiej. Do najważniejszych dla opisu religijnego krajobrazu Ulsteru Kościołów ujętych w pracy badawczej zaliczono Kościół Prezbiteriański w Irlandii, Kościół Irlandii, Kościół Metodystyczny w Irlandii oraz mniej liczny, ale jakże istotny dla tematu pracy Wolny Prezbiteriański Kościół Ulsteru. Wymieniono także Związek Zborów Baptystycznych w

Irlandii oraz wspomniano o kościołach charyzmatycznych, które były i są bardziej otwarte na dialog międzywyznaniowy niż wielu ich historycznie starszych partnerów. Szczególne miejsce w tym rozdziale zajmuje Zakon Orański, który nie jest kościołem, ale ze względu na powiązania z protestantyzmem rozumianym jako element tożsamości narodowej i wpływ tej organizacji na współczesną historię Ulsteru musiał być ukazany w sposób bardziej szczególny. Całość rozdziału zakończono zestawieniem denominacji obecnych w XX-wiecznej Irlandii Północnej oraz graficzną ilustracją spektrum ewangelikalizmu w Ulsterze pod kątem stosunku do Kościoła katolickiego. Czwarty rozdział, który wraz z poprzednim tworzą trzon dysertacji, zawiera prezentację postaw protestantów w tej części Zjednoczonego Królestwa wobec Kościoła katolickiego i ich ewolucję w latach 1922 do 1998. Oprócz stanowiska reprezentowanego w tej mierze przez główne denominacje, autor opisał ważne dla przemiany mającej miejsce w Ulsterze role, które można przypisać środowiskom otwartym na ekumeniczne zrozumienie i współpracę na rzecz pokojowego współistnienia różnych wyznań. Z tym zamiarem przedstawiono więc rolę przypisywaną ruchowi ekumenicznemu i w szczególności, mało znanej w polskiej literaturze naukowej grupie ECONI (*Evangelical Contribution on Northern Ireland*). Celem uzyskania pełniejszego obrazu procesów w opisywanym okresie swoje miejsce w tym rozdziale znalazły takie inicjatywy jak organizowany do dziś w różnych częściach świata „Kurs Alfa” czy „Marsz dla Jezusa”. Wielu badaczy twierdzi, że proces pokojowy i uzyskanie porozumienia w Irlandii Północnej mogły nastąpić wcześniej gdyby nie nieprzejednana postawa fundamentalistycznych środowisk protestanckich wobec katolicyzmu. Autor zgadza się z tym poglądem i dlatego prezentuje w swojej pracy także stosunek przedstawicieli tych środowisk, takich jak Zakon Orański i Wolny Prezbiteriański Kościół Ulsteru oraz zaznacza istnienie endemicznej teologii Ulsteru jako Ziemi Obiecanej. W trakcie pracy badawczej autor zebrał ważne dla postawionego w pracy pytania dane dostępne w literaturze anglojęzycznej a dotychczas niezbyt szeroko prezentowane w literaturze tematu w języku polskim. Zaliczyć do nich można zebrane podczas wizyt w Irlandii Północnej dokumenty i opracowania nigdzie wcześniej nieprezentowane w kraju, takie jak oficjalne protokły z obrad Zgromadzenia Ogólnego Kościoła Prezbiteriańskiego czy artykuły z czasopisma będącego oficjalnym organem Wolnego Prezbiteriańskiego Kościoła Ulsteru.

Przyjęta za punkt odniesienia pracy badawczej data 10 kwietnia 1998, kiedy to w Belfaście podpisano wielostronne Porozumienie Wielkopiątkowe, to moment sukcesu

w procesie pokojowym, ale także, jak dowodzi tego historia, odważnego wyzwania rzuconego północnoirlandzkiemu społeczeństwu. Chociaż ugoda ta ma charakter międzynarodowego i międzypartyjnego dokumentu, nie mogłaby dojść do skutku gdyby nie wsparcie protestanckich Kościołów. Piąty rozdział pracy traktuje o podstawowych założeniach Porozumienia Wielkopiątowego, zatwierdzającym je referendum oraz o realizacji tych założeń w okresie do roku 2007. Sukces procesu pokojowego, choć wielokrotnie też zagrożony porażką, dowodzi wysokiego stopnia złożoności sytuacji politycznej, społecznej, narodowościowej i religijnej w społeczeństwie Irlandii Północnej. Ostatnim sprawdzianem dla trwałego pokoju w Ulsterze było opuszczenie przez Wielką Brytanię struktur Unii Europejskiej (brexit), któremu poświęcono nieco uwagi na zakończenie tego rozdziału pracy.

W rozdziale szóstym zaprezentowano reakcje strony protestanckiej na proces wdrażania Porozumienia Wielkopiątkowego. Znalazły się tutaj opisy typów reakcji oraz ścieżki ewolucji zaobserwowane w środowiskach ewangelikalnych przez badaczy. Autor dokonał przeglądu stanowisk poszczególnych Kościołów i grup opisanych w poprzednich rozdziałach pracy. Na szczególną uwagę zasługuje pełna dramaturgii przemiana moderatora Wolnego Kościoła Prezbiteriańskiego Ulsteru i zarazem polityka i parlamentarzysty, pastora Iana Paisleya, która miała miejsce w roku 2007. Ten wielki demagog, odwieczny przeciwnik ekumenizmu i nieprzejednany wróg „rządów Rzymu” i wyznawców katolicyzmu z narodowej partii Sinn Fein, dla dobra sprawy pojednał się z przedstawicielami tego ugrupowania i dzielił z nimi władzę w Prowincji podczas swojej kadencji na stanowisku pierwszego ministra rządu Irlandii Północnej. Musiał jednak ponieść konsekwencje tak nieprzewidywalnej zmiany w postaci ustąpienia z funkcji przywódczej w założonej przez siebie partii politycznej DUP oraz z urzędu moderatora w powołanym przez siebie w roku 1951 Wolnym Prezbiteriańskim Kościele Ulsteru. Całość dystertacji zamyka Zakończenie, w którym umieszczono podsumowanie głównych ustaleń oraz wniosków wypływających z przeprowadzonych badań. Ostatnim elementem pracy jest wykaz pozycji bibliograficznych, z których autor korzystał w trakcie procesu badawczego.

Przeprowadzone badania dowiodły niezwykłej złożoności przyczyn nieufności i często wrogiego nastawienia do siebie katolickich i protestanckich mieszkańców Ulsteru. Niestety po raz kolejny uwidoczyły się zagrożenia związane z wprowadzeniem religii państwej i łączeniem instrumentów władzy z preferowaną formą religii. W przypadku Irlandii proces ten rozpoczął się od XVI-wiecznej Reformacji i napotkał na opór w irlandzkim społeczeństwie z powodu stosowanych prześladowań i

faworyzowania protestantów w całym przekroju zależności polityczno-ekonomicznych. Rdzenni Irlandczycy w katolicyzmie znaleźli ostoję dla kształtującej się tożsamości narodowej.

Opis stosunku protestanckich Kościołów Ulsteru do katolików ma skromne opracowanie w polskiej literaturze naukowej. Kościelne dokumenty i oświadczenia publikowane w czasie procesu pokojowego stanowią trudno dostępną bazę materiałową, jednak autorowi udało się dotrzeć do znacznej części z nich i zaprezentować w dysertacji. W oparciu o literaturę anglojęzyczną w pracy przedstawiono także napotykane scenariusze zmiany poglądów religijno-teologicznych protestanckiej części społeczeństwa Irlandii Północnej. Zaobserwowano powszechnie pochwalaną postawę koncyliacyjną największych Kościołów wobec Kościoła katolickiego, która stoi za sukcesem Porozumienia Wielkopiątkowego. Wraz z podpisaniem tej ugody Irlandia Północna weszła w nowy okres swojej historii. Pomimo wielu zakrętów i opozycji ciągle obecnej w pewnych, choć na szczęście nie tak licznych, fundamentalistycznych środowiskach protestanckich wydaje się, że obrany ponad 20 lat temu kierunek nie ulegnie zmianie. Autor pracy wyraża nadzieję, że przekaz słyszany od przywódców Kościołów w Irlandii Północnej i opierający się na wyrażeniu żalu za błędy przeszłości oraz postrzegający proces pokojowy jako łaskę i szansę daną przez Boga dla tej części Europy nadal będzie dobrze rozumiany przez zmęczone i okaleczone konfliktom społeczeństwo Ulsteru.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Robert Kempin". The signature is fluid and cursive, with a long, sweeping flourish extending from the end of the name towards the right edge of the page.

SUMMARY

Towards the Good Friday Agreement. Theological and religious transformation of the Protestant side of the social conflict in Northern Ireland

The subject of this dissertation is an analysis of the religious background of the conflict in Northern Ireland in the second half of the twentieth century, and its aim was an attempt to find proofs of changes in the views represented by the Protestant side of the dispute. The reference point in the work was signing of the Good Friday Agreement (GFA) on April 10, 1998, which is regarded as a mark of gaining a peaceful solution for Ulster society. The causes of this conflict, known as the "Troubles", and according to the author, too superficially presented in the media as a Protestant-Catholic conflict, go back to many centuries ago in history. Therefore, the work presents the most important events in the history of Ireland leading to the division in 1922 when the Republic of Ireland and Northern Ireland were established, with particular emphasis on those closely related to the forms of confessed Christianity and, in connection with the decisions of the authorities, which with time led to social inequality and tensions between the two communities: Protestant and Catholic. It was the overlapping differences in civil rights, understanding of national identity and social injustice, combined with religious identity and, at best, tacit consent of church authorities, that led to such a tense situation in Northern Ireland society in the second half of the 20th century that it was only a single spark that lit up the fire of an armed conflict. Three decades of clashes involving troops of the nationalist (Catholic) IRA, the loyalist (Protestant) paramilitary organizations and the British military forces have resulted in a terrifying toll of more than 3,000 casualties, mostly among the civilian population. The topic of the conflict and the course of the peace process appears in many scientific studies, but the author of the dissertation focuses on the religious and theological foundations represented by the main Protestant churches and those so specifically present in the Protestant part of the Ulster society. A unique element for the studies in the Polish language is the review of the attitudes of the main Protestant churches towards the Catholic population and official statements regarding the changes introduced under the Good Friday Agreement, and their evolution during the peace process in Northern Ireland that continues to this day. Rev. Ian Paisley (1926-2014) holds a special place in this work. This spiritual and political leader was the most famous figure in the evangelical community and the

greatest opponent of the Catholic Church in Ulster. The dissertation contains a description of the main assumptions of the Agreement of 1998 and an account of the process of their implementation in the years following the signing of this crucial document. The author's intention was to illustrate the changes in the perception of the Catholic community by Ulster Protestants against the backdrop of dynamic events in the second half of the 20th century and up to now. An attempt to demonstrate the actual change that was and is important for the peace process in the Ulster society, conflicted on so many levels, and a description of the main churches in the evangelical environment of Ulster and presenting their reactions to the solutions of 1998, which were crucial for bringing peace in the country, were made.

The structure of the dissertation is as follows. The first chapter provides an overview of the history of Northern Ireland against the background of the history of Ireland. Particular attention has been paid to the historical facts supporting the direct and indirect causes of antagonisms in the society, at first in Ireland as a colony, then in Ireland as part of the Union with England, and finally, after the division in 1922 - the Republic of Ireland and a new form of state establishment - Northern Ireland (Ulster). The second chapter of the work contains a description of the conflict that was emerging from the very beginning on both sides of the border and was related to the disproportion in the size of the Protestant and Catholic communities. This part presents the activities of the Irish Republican Army (IRA) - the main party and the responsible one for the victims of the armed conflict in Ulster. In order to obtain a more complete picture of the events, the participation of loyalist (Protestant) paramilitary terrorist organizations was also described. The second chapter was completed with the calendar of the conflict from 1963 to the present day. The next, third chapter of the dissertation is a description of the history of Christianity in Ulster, with particular emphasis on Catholicism and Protestantism. In this part of the work, the author presents the origins of Christianity in Ireland and the Reformation process in Ireland, and its effects on both religious groups. He also analyzed the historical causes of the hostile mutual perception of the Catholic and Protestant communities. The most important churches in the description of the religious map of Ulster included in the research field are the Presbyterian Church in Ireland, the Church of Ireland, the Methodist Church in Ireland, and a less numerous but very important for the thesis, the Free Presbyterian Church of Ulster. The Association of Baptist Churches in Ireland was also mentioned, as well as charismatic churches, which were and are more open to an interfaith dialogue. A special place in this chapter is occupied by the Orange Order, which is not a church as such, but due to its connections

with Protestantism considered as an element of national identity and the influence of this organization on the contemporary history of Ulster, had to be included in the research. The chapter closes with a list of denominations present in the 20th-century Northern Ireland and a graphic illustration of the spectrum of evangelicalism in Ulster in terms of its attitude towards the Catholic Church. The fourth chapter, which together with the previous one form the core of the dissertation, presents the attitudes of Protestants in this part of the United Kingdom towards the Catholic Church and their evolution in the years from 1922 to 1998. In addition to the position represented in this respect by the main denominations, the author described the roles important for the transformation that took place in Ulster, that can be assigned to environments open to ecumenical dialogue and cooperation for the peaceful coexistence of various faiths. With this intention, therefore, the role assigned to the ecumenical movement and, in particular, the ECONI (Evangelical Contribution on Northern Ireland) group, little known in the Polish scientific literature, has been described. In order to obtain a more complete picture of the processes in the described period, this chapter includes initiatives such as the "Alpha Course" or the "March for Jesus" organized to this day in various parts of the world. Many researchers claim that the peace process and the agreement in Northern Ireland might have happened earlier if it were not for the uncompromising attitude of the fundamentalist Protestant circles towards Catholicism. The author agrees with this view and therefore presents in his work the attitude of representatives of these circles, such as the Orange Order and the Free Presbyterian Church of Ulster, and underlines the existence of the endemic theology of Ulster as the Promised Land. In the course of the research work, the author collected data important for the questions posed in the work, available in the English-language literature and so far not widely presented in the literature of the subject in the Polish language. These include documents and studies collected during the visits to Northern Ireland that have not been presented anywhere in the country before, such as the official records of the General Assembly of the Presbyterian Church or articles from the journal which is the official organ of the Free Presbyterian Church of Ulster.

April 10, 1998, taken as the point of reference for the research work, when the multilateral Good Friday Agreement was signed in Belfast, is a moment of both success in the peace process and, as history shows, a bold challenge to the Northern Irish society. Although this agreement is an international and inter-party document, it would not have been possible without the support of Protestant churches. Their voice may not have been officially heard, but according to researchers who share the opinion of the

author of the dissertation, any agreement in this conflict must contain an element of a signal from the churches. The fifth chapter of the work deals with the basic assumptions of the Good Friday Agreement, the referendum approving it, and the implementation of these assumptions in the period up to 2007. The success of the peace process, although threatened with failure many times, proves the high degree of complexity of the political, social, national and religious situation in the society of Northern Ireland. The latest test for the lasting peace in Ulster was the exit of Great Britain from the structures of the European Union, which received some attention at the end of this chapter of the work.

Chapter six of the dissertation presents the reactions of the Protestant side to the process of implementing the Good Friday Agreement. It includes descriptions of the types of reactions and paths of evolution observed by researchers in evangelical environments. The author has reviewed the positions of individual churches and groups described in the previous chapters of the work. Particularly noteworthy is the dramatic transformation of the Moderator of the Free Presbyterian Church Ulster and at the same time a politician and a parliament member, Rev. Ian Paisley, that took place in 2007. This great demagogue, an "eternal" opponent of ecumenism and an intransigent enemy of the "rule of Rome" and agents of Catholicism from the nationalist Sinn Fein party, for the good of the cause, reconciled with the representatives of this party and shared power in the Province with them during his tenure as Prime Minister of the government. However, he had to bear the consequences of such an unpredictable change in the form of resignation from the leading position in the political party (DUP) he founded and from the office of Moderator of the Free Presbyterian Church of Ulster, founded by him in 1951. The whole dissertation closes with the conclusions, which summarize the main findings and considerations drawn from the conducted research. The last element of the work is the list of sources that the author used during the research process.

The conducted research proved the extraordinary complexity of the reasons for the distrust and very often the hostile attitude of the Catholic and Protestant inhabitants of Ulster. Unfortunately, the threats related to the introduction of a state religion and combining instruments of power with the preferred form of religion have once again become apparent. In the case of Ireland, the process began with the 16th-century Reformation and met resistance in the Irish society due to the persecution and favoring of Protestants across the political and economic relationships and networks. The native Irish found a refuge and support for the emerging national identity in Catholicism.

A description of the attitude of the Protestant Churches of Ulster towards Catholics is rarely found in the Polish scientific literature. Church documents and statements published during the peace process constitute a hard-to-reach material base, but the author have managed to find some of them and presented in this dissertation. Based on the English-language literature, the work also presents the encountered scenarios of changing the religious and theological views of the Protestant part of the society of Northern Ireland. The widely praised consensus attitude of the largest churches towards the Catholic Church was observed, which stood behind the success of the Good Friday Agreement. With the signing of this settlement, Northern Ireland entered a new period in its history. Despite the many twists and turns and the opposition still present in some, but fortunately not so many, fundamentalist Protestant circles, it seems that the direction chosen more than 20 years ago will not be changed. The author of the work hopes that the message heard from the leaders of the churches in Northern Ireland expressing regret for the mistakes of the past and perceiving the peace process as a grace and an opportunity given by God for this part of Europe will continue to be well understood by the conflict-weary and still hurting Ulster society.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Robert Keymoun". The signature is fluid and cursive, with a long, sweeping flourish extending from the end of the last name towards the right edge of the page.